

Т.Ю. НАЗАРОВА, М. М. ШЕВЧЕНКО, І.А. РИБАЛЬЧЕНКО
ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ПРИБУТКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ ТА ОЦІНКА УПРАВЛІННЯ НИМ

У статті розкривається економічна сутність прибутку, що є результатом діяльності підприємства і показником, який визначає її ефективність, узагальнено тлумачення авторів та їх підходи до визначення поняття "прибуток", виокремлено його спільні риси у роботах науковців. Доведено, що необхідність розуміння особливостей формування прибутку на підприємстві та його оцінки зумовлена прийняттям грамотних управлінських рішень задля його максимізації. Розглянуто механізм формування прибутку на підприємстві та його особливості, виокремлено основні фактори впливу на формування прибутку підприємства. Систематизовано основні джерела формування прибутку та обґрунтовано головну ціль управління формуванням прибутку на підприємстві. Визначено, що основною діяльністю підприємства є саме операційна діяльність, тому оцінка управління процесом формування прибутковості суб'єкта господарювання має бути спрямована саме на управління процесом формування прибутку від операційної діяльності. Зазначено, що управління прибутком на підприємстві є процесом розробки та прийняття ефективних управлінських рішень з метою максимізації добробуту власників підприємства в поточному та перспективному періодах. Виділено основні групи показників для оцінки управління формування прибутку та зазначено формули для їх розрахунку, до яких відносяться: ефективність використання основних виробничих фондів, ефективність використання праці, ефективність використання матеріальних ресурсів, ефективність використання оборотних фондів. Доведено, що оцінка управління процесом формування прибутковості суб'єкта господарювання передбачає також оцінку показниками рентабельності.

Ключові слова: прибуток; управління; формування; фінансовий результат; ефективність; використання

T.Y. NAZAROVA, M.M. SHEVCHENKO, I.A. RYBALCHENKO
PROFIT FORMATION PROCESS AT THE ENTERPRISE AND EVALUATION OF ITS MANAGEMENT

The article reveals the economic essence of profit, which is the result of the enterprise activity and the indicator that determines its efficiency, generalizes the interpretation of the authors and their approaches to the definition of "profit", identifies its common features in the works of scientists. It is proved that the need to understand the peculiarities of profit formation at the enterprise and its evaluation is due to the adoption of competent management decisions to maximize it. The mechanism of profit formation at the enterprise and its peculiarities are considered, the main factors of influence on the formation of enterprise profit are highlighted. The main sources of profit formation are systematized and the main goal of profit management at the enterprise is substantiated. It is determined that the main activity of the enterprise is the operating activity, so the assessment of the management of the process of profitability formation of the enterprise should be aimed at managing the process of profit formation from operating activities. It is noted that profit management at the enterprise is the process of developing and making effective management decisions in order to maximize the welfare of the owners of the enterprise in the current and future periods. The main groups of indicators for assessing the management of profit formation are allocated and the formulas for their calculation are indicated, which include: efficiency of use of fixed production assets, efficiency of labor use, efficiency of use of material resources, efficiency of use of working capital. It is proved that the assessment of management of the process of profitability formation of an economic entity also involves the assessment of profitability indicators.

Keywords: profit; management; formation; financial result; efficiency; use

Постановка проблеми. У наш час в умовах ринкової конкуренції основною метою та показником ефективності діяльності підприємства є отримання прибутку. Він виступає основним джерелом для фінансування розвитку, забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності підприємства. Його наявність характеризує для виробничу та фінансову діяльність підприємства, кошториси його ділової активності та фінансове благополуччя. На сучасному етапі розвитку ринкового середовища господарювання власників підприємств цікавить не тільки отримання прибутку, а його максимізація. Задля цього постає питання вивчення, оцінки та управління прибутком, і, насамперед, у процесі його формування. Це передбачає визначення сутності формування прибутку на підприємстві, як процесу його створення у процесі господарської діяльності, визначення чинників впливу на нього, оцінку управління процесом формування прибутку на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень. Питаннями формування прибутку на підприємстві, його оцінки та аналізу займалися велике коло вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема І. Бланк, О. Блажкевич, Н. Сафронова, Т. Іванюк, М. Коробов, Л. Шваб, П. Покропивний, В. Мец. У своїх працях вони досліджували економічне визначення поняття прибуток, питання управління прибутком на різних

етапах, його значення для забезпечення економічного розвитку суб'єктів господарювання.

Метою статті є аналіз наявних підходів до визначення сутності прибутку та процесу його формування, визначення механізмів формування прибутку, висвітлення методів оцінки управління процесом формування прибутковості на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття прибутку являється давнім та дискусійним питанням, що бере початок ще з XVII ст. і продовжується до сьогодні. З поміж численних економічних теорій, теорію прибутку характеризують як одну з найбільш складних, то ж не дивлячись на її важливість, до цього часу відсутній єдиний підхід до визначення економічної сутності прибутку. Прибуток вважають головним показником результативності діяльності, частиною доходу що залишається після відшкодування усіх витрат на виробничу і комерційну діяльність підприємства, проте у науковій літературі зустрічаються різноманітні трактування даного терміну (табл.1).

Не зважаючи на відмінності в тлумаченні значення прибутку можна виділити характерні спільні риси та узагальнити думки дослідників, тож можна сказати що прибуток є: критерієм ефективності діяльності підприємства, його головним джерелом зростання та метою підприємницької діяльності, захисним

механізмом від загрози банкрутства, винагородою за ризик, характеристикою ефективності виробництва.

Формування прибутку на підприємстві є процесом його створення, тобто отримання певного фінансового результату суб'єкта підприємницької діяльності у процесі виробничої, комерційної, науково дослідницької та іншої діяльності [6]. Формування прибутку залежить від багатьох чинників, кожний з яких позитивно або негативно впливає на величину прибутку підприємства. Їх можна поділити на дві групи: зовнішні – підприємство на них не впливає (природні умови, державні регулювання цін і тарифів, податкових ставок), і внутрішні, на які вплив підприємства розповсюджується (фінансові ресурси, час роботи обладнання, чисельність персоналу, кваліфікація).

Таблиця 1- Визначення поняття прибутку

Автор	Визначення
І.А. Бланк [1]	Прибуток – це втілений у грошовій формі чистий дохід підприємця на вкладений капітал, що характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності та є різницею між сукупним доходом і сукупними витратами у процесі здійснення підприємницької діяльності.
В.О. Мец [2]	Прибуток – фінансова категорія, яка показує позитивний фінансовий результат, характеризує ефективність виробництва, свідчить про обсяг і якість виготовленої продукції, стан продуктивності праці, рівень собівартості.
Господарський кодекс України [3]	Прибуток – це показник фінансових результатів господарської діяльності, що визначається шляхом зменшення суми валового доходу суб'єкта за певний період на суму валових витрат та суму амортизації.
Мочерний С.В. [4, с. 57]	Прибуток – це сума коштів, на яку дохід підприємства перевищує витрати
А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк [5]	Прибуток – це частина додаткової вартості, виробленої і реалізованої, готової до розподілу. Підприємство одержує прибуток після того, як втілена у створеному продукті вартість буде реалізована і набере грошової форми.

Для розуміння процесу формування прибутку необхідно знати механізм створення різних видів прибутку у процесі господарської діяльності підприємства (рис.1).

Отже, процес формування прибутку відбувається поетапно. Спершу відбувається формування валового прибутку підприємства шляхом зменшення суми доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на суму собівартості. На наступному етапі валовий прибуток зазнає коригування та зменшується на суму адміністративних витрат, витрат на збут, та додаються доходи від інших видів звичайної діяльності, таким

чином формуючи прибуток від операційної діяльності. Він, у свою чергу разом з іншими доходами та витратами формує дохід до сплати податків. Далі величина фінансових результатів від звичайної діяльності (прибуток) зменшується на суму податку на прибуток від звичайної діяльності. В результаті залишається чистий прибуток підприємства. Такий механізм (порядок) формування чистого прибутку підприємства закріплено законодавчо та покладено в основу форми 2 фінансової звітності "Звіт про фінансові результати".

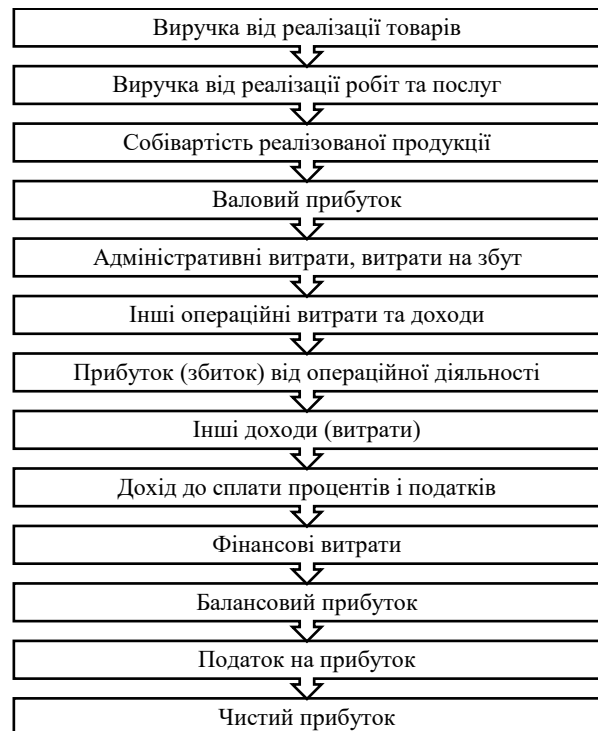

Рисунок 1 – Формування прибутку на підприємстві [6]

Максимізація прибутковості підприємства неодмінно пов'язана з процесами управління. Управління прибутком на підприємстві є процесом розробки та прийняття ефективних управлінських рішень з метою максимізації добробуту власників підприємства в поточному та перспективному періодах. Управляти формуванням прибутку означає управляти обсягом реалізації продукції, тобто кількістю та ціною продукції, здійснювати діяльність з найменшими витратами [7]. Головною ціллю управління формуванням прибутку є максимізація одержуваного прибутку відповідно до наявного економічного потенціалу й умов ринкової кон'юнктури. Задля визначення напрямків управління та постановки пріоритетних задач постає питання оцінки управління процесом формування прибутковості для визначення поточної ситуації на підприємстві та моніторингу майбутніх змін. Оцінка управління процесом формування прибутковості дає змогу визначити такі завдання, як [8]:

– забезпечення максимізації розміру прибутку, що формується, який відповідає ресурсному потенціалу суб'єкта господарювання та ринковій кон'юнктурі;

– забезпечення оптимальної пропорційності між рівнем прибутку та допустимим рівнем ризику;

- забезпечення високої якості прибутку;
- забезпечення постійного збільшення ринкової вартості підприємства;
- підтримка конкурентоспроможності в довгостроковому періоді;
- підтримка інвестиційної привабливості.

Оцінка управління процесом формування прибутку полягає, перш за все, у визначенні джерел формування прибутку на підприємстві (рис.2).

Оскільки основною діяльністю підприємства є саме операційна діяльність, то вона й забезпечує основну частину прибутку підприємства. Відповідно, оцінка управління процесом формування прибутковості суб'єкта господарювання має бути спрямована саме на управління процесом формування прибутку від операційної діяльності. Для цього можна виділити такі групи показників:

- ефективність використання основних виробничих фондів;
- ефективність використання праці (трудових ресурсів);
- ефективність використання матеріальних ресурсів;
- ефективність використання оборотних фондів (табл.3).

Стан і використання основних виробничих фондів є важливими умовами, факторами забезпечення нормальних умов процесу виробництва та підвищення

його ефективності, тому на підприємствах велике значення мають проведення систематичної оцінки стану основних фондів й аналіз ефективності їх використання [9]. Серед основних показників оцінки ефективності використання основних виробничих фондів можна виділити фондівдачу, фондомісткість та рентабельність основних фондів.

Ефективність праці відображає співвідношення обсягу вироблених матеріальних або нематеріальних благ та кількості затраченої на це праці. У процесі дослідження трудових ресурсів необхідно оцінювати продуктивність праці на підприємстві, трудомісткість продукції, забезпеченість підприємства трудовими ресурсами.

Ефективність використання матеріальних ресурсів дає змогу оцінити рівень постачання матеріалами та комплектуючими, визначити вплив матеріально-технічного постачання на обсяг реалізації продукції та ритмічність роботи підприємства [10]. Ефективність використання матеріальних ресурсів оцінюється за допомогою показників матеріаломісткості та матеріаловіддачі. Ефективність використання обігових коштів на підприємстві характеризується швидкістю їх обігу (обіговістю). Чим менше обігові кошти затримуються на окремих стадіях, тим швидше завершується їхній кругообіг. Показники, що характеризують швидкість обіговості обігових коштів, і є показниками ефективності їхнього використання.

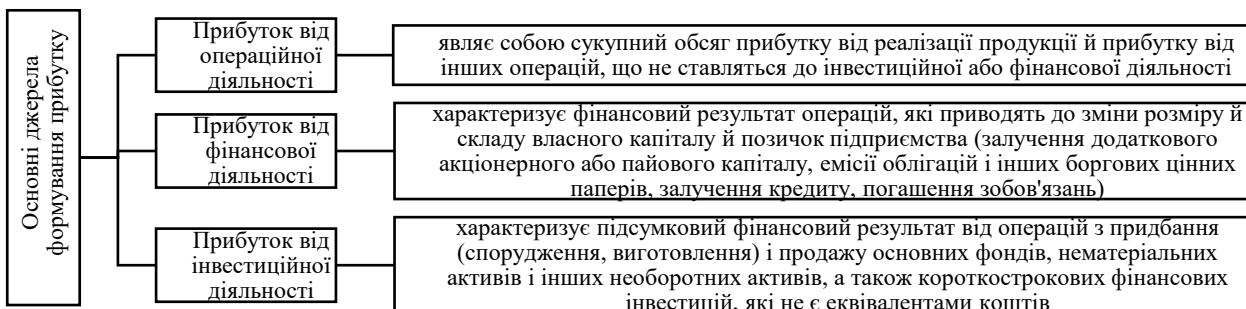

Рисунок 2 – Основні джерела формування прибутку [8]

Таблиця 2- Показники оцінки управління процесом формування прибутковості

Показник	Формула розрахунку	Характеристика
Ефективність використання основних виробничих фондів		
Фондовіддача	$F_v = \frac{Q}{\Phi_{CP}}$ де Q – обсяг продукції; Φ_{CP} – середньорічна вартість основних виробничих фондів.	Характеризує обсяг виробленої підприємством продукції у вартісних вимірниках одиницею основних виробничих фондів.
Фондомісткість	$F_m = \frac{\Phi_{CP}}{Q}$ де Q – обсяг продукції; Φ_{CP} – середньорічна вартість основних виробничих фондів.	Показує частку вартості основних фондів, що припадає на кожен гривню продукції, що випускається.

Кінець таблиці 2

Показник	Формула розрахунку	Характеристика
Рентабельність основних фондів	$R = \frac{\Pi}{OЗ} * 100\%$, де Π – річний прибуток підприємства; $OЗ$ – середньорічна вартість основних засобів.	Вказує на частку прибутку підприємства, отриманого за рік, від вартості основних засобів.
Ефективність використання праці (трудових ресурсів)		
Продуктивність праці	$\Pi = \frac{\Pi\Pi}{\text{Ч}}$, де $\Pi\Pi$ – обсяг товарної продукції, тис. грн.; Ч – чисельність промислово-виробничого персоналу, осіб.	Характеризує ефективність, витрат праці й визначається кількістю продукції, виробленої в одиницю робочого часу, або витратами праці на одиницю виробленої продукції (виконаних робіт).
Трудомісткість продукції	$T_p = \frac{T}{Q}$, де Q – обсяг виробленої продукції; T – затрати робочого часу.	Характеризує затрати часу на одиницю продукції (тобто зворотна величина виробітку).
Абсолютна та відносна забезпеченість підприємства робітниками	$AЗр = \Phi\text{Чр} - \text{ПЧр}$, де $\Phi\text{Чр}$ – фактична чисельність робітників; ПЧр – планова чисельність робітників; $BЗр = \Phi\text{Чр}/\text{ПЧр} \times \% \text{ в. п.}$, де $\% \text{ в. п.}$ – процент виконання плану випуску продукції.	Характеризує забезпеченість підприємства трудовими ресурсами
Ефективність використання матеріальних ресурсів		
Матеріаломісткість продукції	$M_m = \frac{M}{Q}$, де M – величина матеріальних витрат на загальний випуск товарної (валової, чистої) продукції; Q – обсяг виготовленої продукції.	Характеризує вартість витрат матеріальних ресурсів на одиницю виробленої продукції.
Матеріаловіддача	$M_m = \frac{Q}{M}$, де M – величина матеріальних витрат на загальний випуск продукції; Q – обсяг виготовленої продукції.	Характеризує ефективність використаних предметів праці, тобто показує, скільки вироблено продукції з одиниці витрачених матеріальних ресурсів (сировини, матеріалів, палива, електроенергії та ін.).
Ефективність використання оборотних фондів		
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	$K_{OB} = \frac{P}{OK}$, де P – вартість реалізованої продукції, грн.; OK – середній залишок обігових коштів, грн.	Вимірює ефективність використання обігових активів підприємства (грошових коштів, запасів товарів, виробничих запасів, дебіторської заборгованості).
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	$K_{ODЗ} = \frac{ЧВ}{ДЗ}$, де $ЧВ$ – чиста виручка, $ДЗ$ – середньорічна вартість дебіторської заборгованості.	Показує швидкість обертання дебіторської заборгованості підприємства за період, що аналізується, розширення або зниження комерційного кредиту, що надається підприємством
Коефіцієнт обіговості матеріальних запасів	$K_{OMЗ} = \frac{C/v}{BЗ}$, де C/v – собівартість реалізованої продукції; $BЗ$ – середньорічна вартість виробничих запасів.	Показує число оборотів матеріальних запасів підприємства. Зниження цього показника свідчить про збільшення запасів, незавершеного виробництва або про зниження попиту на готову продукцію.
Тривалість обігу дебіторської заборгованості	$T_{ODЗ} = \frac{365}{K_{ODЗ}}$	Показує середній період погашення дебіторської заборгованості підприємства.
Показник відносного вивільнення обігових коштів	$OK_{BT} = \frac{Bp}{T} * (T1 - T0)$, де OK_{BT} – сума вивільнених обігових коштів, грн.; Bp – обсяг реалізованої продукції за розрахунковий період, грн.; $T0$ і $T1$ – тривалість обігу відповідно в попередньому та розрахунковому періодах, днів. D – дні періоду.	Відносне вивільнення обігових коштів з обігу відображає стабільність або зростання обігових коштів за зростання обсягів реалізації продукції. При цьому темпи зростання обсягів реалізації продукції випереджають темпи зростання залишків обігових коштів.

Під час управління процесом формування прибутку підприємства велике значення мають також показниками рентабельності. Показники характеризують прибутковість підприємства з різних позицій, у тому числі, ефективність управління прибутком на етапі формування і групуються згідно з інтересами учасників економічного процесу. Вони демонструють ефективність підприємницької діяльності, оскільки їх величина показує співвідношення між наявними та використаними фінансовими ресурсами [11].

Таким чином, значення даних показників вказує на рівень управління процесом формування прибутку на підприємстві.

Висновки. Отже, процес формування прибутку, як основного фінансового показника ефективності діяльності підприємства, відбувається у декілька етапів, формуючи у результаті значення чистого прибутку. Необхідність розуміння особливостей формування прибутку на підприємстві та його оцінки зумовлена прийняттям грамотних управлінських рішень задля його максимізації. Оцінка управління процесом формування прибутковості суб'єкта господарювання передбачає комплексне дослідження ефективності використання матеріальних та трудових ресурсів, основних виробничих фондів, оборотних фондів підприємства. Визначення і аналіз показників дозволяє прослідкувати тенденцію змін ситуації протягом роботи підприємства та на їх основі приймати відповідні управлінські рішення щодо покращення управління процесом формування прибутку задля його максимізації. Тож для збільшення величини позитивного фінансового результату та ефективного управління ним необхідним є, насамперед, розуміння процесу його формування протягом виробничої діяльності та розробка комплексних дій щодо його всебічної оцінки.

Список літератури

1. Бланк І.А. *Управління прибутком* / І.А. Бланк. — К.: Ніка+Центр, 2007. — 768 с.
2. Мец В.О. *Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства*: навч. посіб. для вищ. навч. закл. / В.О. Мец. — К.: КНЕУ, 1999. — 437 с.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436 – IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/436-15>

4. Мочерний С.В. *Економічний довідник* / За ред. Мочерного С.В. — К.: Феміда, 1995. — 368 с.
5. *Фінанси підприємств: підручник* / А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та ін.: кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. — К.: КНЕУ, 2012. — 546 с.
6. Онисько С.М. *Фінанси підприємств*: [підручник для студентів вищих закладів освіти] / С.М. Онисько, П.М. Марич. — 2-ге вид., випр. і доп. — Львів: Магнолія Плюс, 2006. — 367 с.
7. Іванюк Т.Ю. *Теоретичні засади управління прибутком підприємства* Т.Ю. Іванюк, Г.Ю. Ткачук. — 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/7793/1/Ivanyuk.pdf>.
8. Білик М.Д., Білик Т.О. *Фінансові результати діяльності малих підприємств: оцінка та прогнозування*: монографія. К.: ПанТот, 2012. 280 с.
9. Коробов М.Я. *Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств*: навч. посіб.; 2-е вид., стер. К.: Знання, КОО, 2001. 378 с.
10. Рентабельність як основний показник оцінки діяльності підприємства / І.А. Бержанір, Ю.В. Улянич, Н.І. Гвоздей. *Вісник ХНДАУ*. 2015. № 1. С. 261–265.
11. Білейченко О. *Структура обігових коштів в умовах ринкової економіки* // *Фінанси України*. - 2013. - №5 - С. 70 - 72.

References (transliterated)

1. Blank I.A. *Profit management* [Profit management] / I.A. Form. — Kiev: Nika+Center, 2007. — 768 p.
2. Mets V.O. *Economic analysis of financial results and the financial state of the enterprise: training manual for universities education closing* / V.O. Metz — Kiev: KNEU, 1999. — 437 p.
3. Economic Code of Ukraine dated 16.01.2003 No. 436 – IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/436-15>
4. Mocherny S.V. *Economic Handbook* / Ed. Mocherny S.V. - Kiev: Themis, 1995. - 368 p.
5. *Enterprise finance: textbook* / A.M. Podderyogin, M.D. Bilyk, L.D. Buryak and others: manager. number author and science ed. Prof. A.M. Podderyogin — Kiev: KNEU, 2012. — 546 p.
6. Onysko S.M. *Enterprise finance: [textbook for students of higher educational institutions]* / S.M. Onysko, P.M. Marich. - 2nd ed., ed. and additional – Lviv: Magnolia Plus, 2006. – 367 p.
7. Ivanyuk T.Yu. *Theoretical principles of enterprise profit management* T.Yu. Ivanyuk, G.Yu. Tkachuk – 2014 [Electronic resource]. — Access mode: <http://eztuir.ztu.edu.ua/7793/1/Ivanyuk.pdf>.
8. Bilyk M.D., Bilyk T.O. *Financial performance of small enterprises: assessment and forecasting: monograph*. K.: PanTot, 2012. 280 p.
9. Korobov M.Ya. *Financial and economic analysis of enterprise activity: training. guide.*; 2nd ed., pp. Kiev: Znanntia, KOO, 2001. 378p
10. Profitability as the main indicator of enterprise activity assessment / I.A. Berzhanir, Yu.V. Ulyanich, N.I. Nail Bulletin of the People's Republic of China. 2015. no. 1. pp. 261–265.
11. Bileychenko O. *The structure of working capital in the conditions of a market economy* // *Finance of Ukraine*. - 2013. - no. 5 - pp. 70 - 72.

Надійшла (received) 08.11.2022

Відомості про авторів / About the Authors

Назарова Тетяна Юрївна (Nazarova Tetjana Jurii'vna) – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри обліку та фінансів; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5734-876X>; e-mail: Tetiana.Nazarova@khpri.edu.ua

Шевченко Марина Миколаївна (Maryna Shevchenko) - кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри обліку та фінансів, м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2165-9907>; e-mail: maryna.shevchenko@i.ua

Рибальченко Інна Анатоліївна (Rybalchenko Inna Anatolii'vna) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», студент; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5376-7315>; e-mail: innarb.31@gmail.com